

Δ. Κ. Φαρμάκης

*Κείμενα*  
**Νεοελληνικής**  
**Λογοτεχνίας**

**Υ'**  
**Γυμνασίου**

*Μεθοδική επεξεργασία επιλεγμένων  
κειμένων με βάση τις προτάσεις του  
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

---

# Πρόλογος

---

Εκείνο που διαφοροποιεί τον τρόπο προσέγγισης των λογοτεχνικών κειμένων με το εγχείρημά μας αυτό είναι η συστηματική και ευμέθοδη κωδικοποίηση σε χρηστικά διαγράμματα διδασκαλίας κομβικών παραμέτρων που διευκολύνουν την προσπέλαση και γνωστική κατάκτηση των λογοτεχνικών έργων που σταχυολογούνται.

Η χρηστική αξία του βιβλίου πολλαπλασιάζεται, αφού περιλαμβάνει υποδειγματικές απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου, κριτήρια αξιολόγησης και παράλληλα κείμενα, που διαμορφώνουν ένα νέο αναγνωστικό ήθος, εμπλουτίζοντας εποικοδομητικά τον ορίζοντα θεώρησης της λογοτεχνικής δημιουργίας.

Θα αποτελούσε πραγματική παράλειψη να μην εξάρω την πολύτιμη συμβολή στην ολοκλήρωση αυτού του έργου της εκλεκτής συναδέλφου Κ. Βασιλείου, η οποία με τις χρήσιμες και έγκυρες υποδείξεις της μεγιστοποίησε το κύρος του πονήματος.

**Δ. Κ. Φαρμάκης,**  
Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2008

---

# Περιεχόμενα

---

## Θεωρία

Συμβατική οριοθέτηση των περιόδων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας .....	8
Τεχνοτροπίες .....	21
Το ύφος .....	26
Σχήματα λόγου .....	32
Στοιχεία νεοελληνικής μετρικής .....	42
Ενδεικτικό πλάνο-σχέδιο μελέτης λογοτεχνικού έργου .....	47
Χρηστικό λεξικό βασικών λογοτεχνικών όρων .....	48
Το δημοτικό τραγούδι .....	53
Προτεινόμενο σχεδίασμα διδασκαλίας .....	61

## Διαγράμματα Διδασκαλίας

“Του γιοφυριού της Άρτας” .....	64
Ερωφίλη (Γεώργιος Χορτάτσης) .....	68
Θούριος (Ρήγας Βελεστινλής) .....	73
Απομνημονεύματα (Ι. Μακρυγιάννης) .....	78
Ελεύθεροι Πολιορκημένοι (Διονύσιος Σολωμός) .....	81
Λήθη (Λορέντζος Μαβίλης) .....	88
Τα υαλοπωλεία (Εμμανουήλ Ροΐδης) .....	91
Ο Ζητιάνος (Ανδρέας Καρκαβίτσας) .....	97
Ίαμβοι και ανάπαιστοι (Κωστής Παλαμάς) .....	101
Όσο μπορείς (Κ.Π. Καβάφης) .....	108
Με τον τρόπο του Γ.Σ. (Γιώργος Σεφέρης) .....	111
Ρωμιοσύνη (Γιάννης Ρίτσος) .....	117

## Κριτήρια αξιολόγησης ..... 123

## Παράλληλα κείμενα ..... 131

## Βιβλιογραφικός προσανατολισμός ..... 141

# Θεωρία



# Συμβατική οριοθέτηση των περιόδων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

«Με τον όρο **Νεοελληνική Λογοτεχνία** εννοούμε το σύνολο των λογοτεχνικών έργων (γραπτών και προφορικών) σε γλώσσα νεοελληνική. Για να ανήκει συνεπώς ένα έργο στη νεοελληνική λογοτεχνία, πρέπει: πρώτο, **να είναι λογοτεχνικό**, δηλαδή να έχει αισθητική αξία. Τέτοια αξία δίνει στο έργο η φροντισμένη μορφή, με την οποία απεικονίζεται το πνευματικό και ψυχικό περιεχόμενο του ανθρώπου (σκέψεις, επιθυμίες, συναισθήματα κτλ.).· δεύτερο, **να είναι νεοελληνικό**, να χρησιμοποιεί δηλαδή ως εκφραστικό όργανο τη νεοελληνική γλώσσα, όπως την ξέρουμε από τη λαϊκή μας παραγωγή (δημοτικά τραγούδια, μύθοι, παραμύθια, παραδόσεις κτλ.) ή από τη λόγια εκείνη παραγωγή, που χρησιμοποιεί όμως μια γλώσσα παρόμοια, στο τυπικό και τη σύνταξη, με τη γλώσσα του λαού».

Μολονότι η πορεία της λογοτεχνίας μέσα στον ιστορικό χρόνο είναι ενιαία, κάθε εποχή διαφοροποιείται από τις άλλες ως προς τη μορφή των δημιουργιών, το περιεχόμενό τους, τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά και τα καλλιτεχνικά ρεύματα που διαμορφώνονται.

Ειδικότερα, οι γραμματολόγοι- μελετητές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, είτε με κριτήριο την έκδοση ενός αξιόλογου έργου είτε με γνώμονα ένα κορυφαίο ιστορικό γεγονός που σηματοδοτεί τα λογοτεχνικά πράγματα, καθορίζουν συμβατικά τις περιόδους της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ως εξής:

**Α' Περίοδος:** 9ος αιώνας-1453

**Β' Περίοδος:** 1453-1669

**Γ' Περίοδος:** 1669-1821

**Δ' Περίοδος:** 1821-1880

**Ε' Περίοδος:** 1880-1930

**ΣΤ' Περίοδος:** 1930-

## ● Α' Περίοδος (Ακριτικά, Παραλογές) 9<sup>ος</sup> αι. -1453

### Ακριτικά

Τα Ακριτικά τραγούδια αναφέρονται στους Ακρίτες, τους φρουρούς των βυζαντινών συνόρων. Η αναφορά γίνεται βέβαια και στα κατορθώματα και τις περιπέτειες των ακριτικών ηρώων, αλλά κυρίως γίνεται στις **μορφές** τους: αυτές κυρίως πλάθει ο λαϊκός ποιητής, αποσκοπώντας όχι να διαχύσει τη φαντασία του ακροατή σε ηρωϊκές στιγμές, αλλά να δώσει ανθρώπους με πληρότητα, αγωνιστικούς, «αντρειωμένους» (=άντρες). Ειδικά πρέπει να προσεχτεί η σημασία της λέξης «αντρειωμένος»: σήμερα κατέληξε να δηλώνει το γενναίο και το δυνατό· στο ακριτικό τραγούδι όμως (και γενικά σχεδόν στο δημοτικό) η σημασία της είναι πλατύτερη, βαθύτερη, δυναμικότερη: «αντρειωμένος» είναι ο γενναίος, ο δυνατός, ο ιπποτικός, ο καλός και ενάρτεος, ο πολέμαρχος. Περίπου συνώνυμα τα «λεβέντης», «παλληκάρι», «πραγματικός άντρας».



Οι αιώνες 8., 9., και 10. είναι αιώνες επικοί για το Βυζάντιο. Ο νέος εχθρός, οι Άραβες, ιερό χρέος θεωρούν την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Δραματικές συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα στα νότια κι ανατολικά σύνορα του κράτους, συγκρούσεις που θα πάρουν την πιο μεγάλη **συχνότητα** και την πιο υψηλή **ένταση**, έτσι που θα δημιουργηθεί η **επική κορύφωση**. Απ' αυτό το κλίμα αναδύθηκαν, όπως ήταν φυσικό, διάφοροι ήρωες, που θα τους τραγουδήσει ο λαός. Αλλά η λαϊκή φαντασία είναι μυθιστορική, κινείται δηλαδή ανάμεσα στην ιστορία (=πραγματικό γεγονός) και στο μύθο (=μυθική ανάπλαση του πραγματικού γεγονότος): έτσι ο λαός δε θα μας δώσει απλώς ήρωες, αλλά **ηρωικές ανθρώπινες μορφές**, πλουτισμένες βαθιά και δυναμικά.

Ονόματα ακριτικών μορφών σώθηκαν στα τραγούδια αρκετά, καθώς Αρμούρης, Αλέξης Αντρόνικος, Κωνσταντής (Ξαντίνον στα ποντιακά), (Βλαχόπουλος, Πορφύρης, Γιάννος, Φωκάς, Πετροτράχηλος, Μαυραϊλής κ.ά. Ανώτερος όμως απ' όλους παρουσιάζεται ο Διγενής, που αποτελεί όχι μόνο τον αντιπροσωπευτικό ακρίτα, αλλά κάτι σαν τη συνισταμένη όλων των ακριτών. Ιστορικό του πρότυπο είναι πιθανότατα κάποιος Διογένης, για τον οποίο έχουμε μια πληροφορία του Θεοφάνη πως σκοτώθηκε σε μάχη με τους Άραβες: «ἔπεσε δέ καὶ Διογένης, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν τουρμαρχῆς (στρατ. διοικητής), ἀνὴρ ἱκανός».

## ● Β' Περίοδος 1453-1669

### Κρητική Λογοτεχνία

Στην Κρήτη από τον 10<sup>ο</sup> αι. ακόμη υπήρχε νεοελληνική λογοτεχνική δημιουργία (δημοτική βέβαια). Η ακμή της κρητικής λογοτεχνίας έρχεται στα μέσα περίπου του 16 αι. και σταματά η ανάπτυξη το 1669, όταν το νησί υποδουλώνεται στους Τούρκους. Για την κορύφωση της πνευματικής ανάπτυξης αίτια υπήρξαν κυρίως τα εξής:

- α. η Κρήτη, στα άκρα της Αυτοκρατορίας, δε δέχτηκε τη λόγια επίδραση του Βυζαντίου, στηρίχτηκε στη λαϊκή και λαϊκότροπη βυζαντινή παράδοση, με λιγότερες, ελάχιστες φθορές απ' το ρωμαϊσμό·
- β. απ' το 1211 η Κρήτη υποτάσσεται στους Βενετούς· η υποδούλωση όμως αυτή δεν είναι σκληρή, ίσα ίσα τη γλιτώνει γι' αρκετούς αιώνες απ' την καταλυτική τουρκοκρατία και τη φέρνει κοντά στη Δύση, όπου αρχίζει η Αναγέννηση· έτσι η Κρήτη δέχεται και αφομοιώνει τις νέες πνευματικές κατακτήσεις·
- γ. μετά την εξάπλωση των Τούρκων και την κατάλυση τελικά της Αυτοκρατορίας η Κρήτη μένει (μαζί με τη Ρόδο ως το 1522, και την Κύπρο ως το 1571) ο μόνος σχετικά ελεύθερος χώρος, για να επωμιστεί την πνευματική παράδοση του Βυζαντίου· στην Κρήτη μάλιστα η βυζαντινή λογιοσύνη αναμορφώνεται από στεία σε παραγωγική.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της κρητικής λογοτεχνίας είναι:

- α. ο ελληνικός και νεοελληνικός χαρακτήρας·
- β. η νεοελληνική (=δημοτική) γλώσσα που γίνεται εκφραστικό όργανο όχι μόνο των λαϊκότροπων αλλά και των λόγιων λογοτεχνών.

Κατά τη λογοτεχνία της Δύσης, στην Κρήτη καλλιεργήθηκε απ' τον 16. αι. κι ύστερα το θέατρο, για να κλείσει η περίοδος (1669) με την αφηγημα-





# Διαγράμματα Διδασκαλίας

Απαντήσεις  
στις ερωτήσεις  
του σχολικού βιβλίου



## “Απομνημονεύματα”

### Περίληπτική απόδοση του νοηματικού περιεχομένου

Ο Ι. Μακρυγιάννης αφού απολογηθεί για την αγραμματοσύνη του, διαβεβαιώνει ότι χωρίς περιστροφές ο λόγος του θα υπηρετήσει την αλήθεια. Προβάλλει την αξιοπιστία του επικαλούμενος το άμεμπτο ήθος του στη διάρκεια του αγώνα. Εξυμνεί τα ιδεώδη της φιλοπατρίας, της θρησκευτικής πίστης και της συλλογικής δράσης, στηλιτεύοντας πολλούς αγωνιστές ως διεφθαρμένους.

Γραμματειακό είδος	Γλώσσα	Ύφος	Τεχνική
Αφηγηματικό κείμενο, απόσπασμα από την εισαγωγή των Απομνημονευμάτων του Ι. Μακρυγιάννη.	Ιδιότυπη, ζωντανή, πηγαία, λαϊκή γλώσσα, ανεπιτήδευτη και απέριτη.	Απλό, επιγραμματικό ζωντανό, άμεσο γλαφυρό και εξομολογητικό.	Κυριαρχεί η αφήγηση που αποτυπώνει προσωπικές αναμνήσεις και βιώματα. Ο συγγραφέας είναι αφηγητής και πρωταγωνιστής.

Κυρίαρχη ιδέα	Διάκριση νοηματικών ενοτήτων και τιτλοδότησή τους
Η πρόθεση του Μακρυγιάννη και η προσπάθειά του να πείσει για την αξιοπιστία του έργου του.	1η ενότητα: “1829 Φλεβαρίου ... διατάχτηκα”: Ο συγγραφέας αυτοπαρουσιάζεται, απολογείται και διαβεβαιώνει για την αξιοπιστία του έργου του. 2η ενότητα: “Η πατρίδα ... τα παιδιά μου”: Έξαρση των ιδανικών του πατριωτισμού, της θρησκευτικής πίστης, της συλλογικότητας, κατακραύνωση αγωνιστών, υπόσχεση φιλαλήθεια.

Στοχοθεσία	Εκφραστικοί τρόποι	Ανάδειξη συναισθημάτων
Ο στόχος του συγγραφέα είναι να καταγράψει τα σημαντικότερα γεγονότα της πολυτάραχης ζωής	Τα εκφραστικά μέσα που κυριαρχούν είναι: οι αντιθέσεις, η υπερβολή, το πολυσύνδετο, η μεταφορική έκφραση.	Άδολη φιλοπατρία, υπερηφάνεια, αγωνιστικό φρόνημα, ειλικρίνεια και αυθορμητισμός διατρέχουν το απόσπασμα.

## Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1

*Ποιος είναι ο σκοπός των απομνημονευμάτων με τα εισαγωγικά σχόλια του Μακρυγιάννη;*

Ο Μακρυγιάννης εκπληρώνει έναν μύχιο σκοπό, να αποκαταστήσει την αλήθεια των γεγονότων μιας πολυτάραχης ζωής.

Ειδικότερα τα περιστατικά - συμβάντα που μνημονεύει αφορούν:

- Τα γεγονότα της νεανικής ηλικίας.
- Τη δραστηριότητά του στην ώριμη ηλικία.
- Τη συμβολή του στον εθνικό αγώνα για την κοινή ελευθερία.
- Τη συμπεριφορά αγωνιστών που υπέκυψαν στη συναλλαγή και στη διαφθορά.

2

*Ο Μακρυγιάννης αναφέρεται συχνά στα λίγα γράμματα που γνωρίζει. Τι εξυπηρετούν αυτές οι αναφορές; Ποια εντύπωση σχηματίσατε για το χαρακτήρα του, με βάση τη γλώσσα και το ύφος που χρησιμοποιεί;*

Ο Μακρυγιάννης δε διστάζει να ομολογήσει την αμάθειά του και να απολογηθεί για την αγραμματοσύνη του. Το εγγχείρημα που αναλαμβάνει υπερβαίνει τις δυνάμεις του. Το μορφωτικό του έλλειμμα τον καθιστά ανίκανο να εξαπατήσει και να διαστρέψει την αλήθεια. Η προφορική κότητα του λόγου του, η πηγαία του έκφραση, η πυκνή διατύπωση των διανοημάτων του και το προσωπικό ύφος του παραπέμπουν στην απλότητα, σεμνότητα, εντιμότητα και φιλαλήθεια του ανθρώπου που με τόλμη και παρρησία αποκαλύπτει εμπειρίες με ιστορικό βάρος.

3

*“Εγώ την αλήθεια θα την ειπώ γυμνή”. Πώς καταλαβαίνετε αυτή την περίφημη φράση του Μακρυγιάννη;*

Πρόθεση του Μακρυγιάννη είναι ο φωτισμός της αλήθειας χωρίς υπεκφυγές και ωραιοποιήσεις, χωρίς λεκτικά κομψεύματα και περίτεχνα σχήματα. Έχοντας αίσθηση του χρέους, απορρίπτει τις σκοπιμότητες και τους συμβιβασμούς και προσεγγίζει τα γεγονότα απροκατάληπτα, άφοβα, με ευθύνη και τόλμη.

4

*Με ποιους τρόπους επιχειρεί ο Μακρυγιάννης να κερδίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη του;*

Για να αιχμαλωτίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη προς το πρόσωπό του, προβάλλει την αξιόπιστη εικόνα του.

Ειδικότερα επικαλείται:

- Την απαιδευσία του.
- Την εντιμότητά του.
- Την πίστη του στα ιδεώδη της πατρίδας, της θρησκείας και της συλλογικότητας.
- Το πνεύμα αυτοθυσίας που επέδειξε στη διάρκεια του αγώνα.

## ● Διαθεματικές δραστηριότητες

*Δείτε πίνακες του Παναγιώτη Ζωγράφου που σχεδιάστηκαν από το 1836 ως το 1839 “κατά στοχασμόν υπαγόρευσιν και δι’ ιδίων εξόδων” του Μακρυγιάννη. Δοκιμάστε να συγκρίνετε την τεχνική αυτών των εικαστικών έργων με το συγγραφικό ύφος των Απομνημονευμάτων.*

Οι πίνακες του αυτοδίδακτου ζωγράφου Π. Ζωγράφου, ο οποίος καθ’ υπαγόρευση του Μακρυγιάννη ζωγράφισε από το 1836 έως το 1839 εικοσιέξι παραστάσεις είναι άτεχνοι και ακολουθούν με πιστότητα τη βυζαντινή παράδοση. Σύμφωνα με το Γ. Θεοτοκά αποτελούν αληθινό μνημείο νεοελληνικής πριμιτιβιστικής ζωγραφικής και εναρμονίζονται απόλυτα με το ύφος των Απομνημονευμάτων. Οι εικονογραφίες του Π. Ζωγράφου χαρακτηρίζονται για τη λιτότητα, απλότητα, αφέλεια, αυθορμησία και την απουσία ζωγραφικής προοπτικής.

